

ZAMONAVIY TA'LIMDA SUBYEKT–SUBYEKT YONDASHUVNI SHAKLLANTIRISHDA MULOQOT MADANIYATINING O'RNI

Osiyo xalqaro universiteti" magistranti

Erkinov Ilxom Erkin o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida subyekt–subyekt yondashuvni shakllantirish jarayonida muloqot madaniyatining tutgan o'rni yoritilgan. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat, hamkorlik va tenglikka asoslangan munosabatlarni rivojlantirishda pedagogik muloqot madaniyatining ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, muloqot madaniyati ta'lim samaradorligini oshirish, mustaqil fikrlovchi va faol shaxsni shakllantirishdagi muhim omil sifatida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, subyekt–subyekt yondashuv, muloqot madaniyati, pedagogik muloqot, ta'lim jarayoni, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarmoqda. An'anaviy subyekt–obyekt munosabatlariga asoslangan ta'lim modeli o'rnini shaxsga yo'naltirilgan, hamkorlikka asoslangan subyekt–subyekt yondashuvi egallamoqda. Bu yondashuvda ta'lim oluvchi passiv tinglovchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur jarayonda muloqot madaniyati muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'lib, o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida samarali o'zaro munosabatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'limda subyekt–subyekt yondashuvning asosiy mazmuni o'qituvchi va ta'lim oluvchining teng huquqli hamkorligi, o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan muloqotidir. Bunday yondashuvda o'qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahatchi va hamkor rolini bajaradi. Ta'lim oluvchi esa o'z fikrini erkin ifoda etish, muammolarni mustaqil tahlil qilish va qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Muloqot madaniyati subyekt–subyekt munosabatlarining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchining nutq madaniyati, tinglash qobiliyati, empatiya, pedagogik takt va axloqiy me'yorlarga rioya etish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu sifatlarni ta'lim jarayonida sog'lom psixologik muhitni yaratishga, ta'lim oluvchilarning faolligini oshirishga va ularning shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar aynan muloqot madaniyatiga tayanadi. Munozara, bahs, jamoaviy ishlash va fikr almashish jarayonlarida subyekt–subyekt munosabatlari mustahkamlanadi. Natijada ta'lim jarayoni mazmunan boyib, ta'lim oluvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollik rivojlanadi. Zamonaviy ta'lim muhitida subyekt–subyekt yondashuvni shakllantirishda muloqot madaniyati nafaqat axborot almashish vositasi, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi omil sifatida ham namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida samarali muloqot o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida o'zaro tushunish, hamdardlik va ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi. Bunday munosabatlar sharoitida ta'lim oluvchi o'zini erkin va xavfsiz his etadi, bu esa uning bilim olishga bo'lgan ichki motivatsiyasini oshiradi.

Pedagogik muloqot madaniyati ta'lim jarayonida shaxsiy yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. O'qituvchi ta'lim oluvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda muloqotni tashkil etganda subyekt–subyekt munosabatlari yanada mustahkamlanadi. Natijada ta'lim oluvchi o'z fikrini ochiq bayon etishga, savollar berishga va bahs-munozaralarda faol ishtirok etishga intiladi.

Shuningdek, raqamli ta'lim muhitida muloqot madaniyatining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Masofaviy ta'lim, onlayn darslar va virtual muloqot jarayonlarida pedagogning nutqiy aniqligi, muloqot etikasi va psixologik qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday sharoitda subyekt–subyekt yondashuvni ta'minlash o'qituvchidan yuqori darajadagi kommunikativ kompetensiyani talab etadi.

Muloqot madaniyatiga asoslangan subyekt–subyekt yondashuv ta'lim oluvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, o'zaro hurmat va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonida, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatda ham muhim ahamiyatga ega bo'lgan kompetensiyalarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Subyekt–subyekt yondashuvga asoslangan ta'lim jarayonida muloqot madaniyati pedagogik nizolarni oldini olishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining muloqotda bag'rikenglik, sabr-toqat va adolat tamoyillariga amal qilishi ta'lim oluvchilar bilan sog'lom munosabatlarni shakllantiradi. Bunday yondashuv ta'lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kelishmovchiliklarni konstruktiv hal etish imkonini beradi hamda o'quv muhitining ijobiy psixologik holatini ta'minlaydi.

Muloqot madaniyatining rivojlanganligi o'qituvchining professional kompetensiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy pedagog nafaqat o'z fanini chuqur bilishi, balki samarali muloqot olib borish, fikrlarni aniq va ravon ifodalash, tinglash va tahlil qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim. Aynan shu sifatlar orqali ta'lim jarayonida subyekt–subyekt munosabatlari shakllanib, ta'lim oluvchilarning shaxsiy faolligi kuchayadi.

Shu bilan birga, muloqot madaniyati ta'lim oluvchilarning axloqiy va ijtimoiy tarbiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi tomonidan namoyon etilgan madaniyatli muloqot namunasi ta'lim oluvchilar uchun ibrat bo'lib xizmat qiladi. Natijada ularda o'zaro hurmat, muloqot etikasi va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlar shakllanadi.

Zamonaviy ta'limda jamoaviy va hamkorlikka asoslangan faoliyat turlarining keng qo'llanilishi subyekt–subyekt yondashuvni mustahkamlashga xizmat qiladi. Guruhli ishlar, loyihaviy faoliyat va muammoli vaziyatlarni hal etish jarayonlarida muloqot madaniyati asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonlar ta'lim oluvchilarning o'zaro fikr almashish, kelishuvga erishish va umumiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy ta'lim tizimida subyekt–subyekt yondashuvni qaror toptirishda reflektiv muloqot muhim o'rin egallaydi. Reflektiv muloqot jarayonida ta'lim

oluvchi o'z faoliyatini tahlil qiladi, o'z fikr va xatti-harakatlariga baho beradi hamda shaxsiy rivojlanish yo'nalishlarini anglaydi. O'qituvchi tomonidan tashkil etilgan bunday muloqot ta'lim oluvchilarda o'z-o'zini anglash, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Muloqot madaniyati subyekt–subyekt munosabatlarida ta'lim oluvchilarning teng huquqliligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'qituvchi tomonidan bildirilgan fikrlarning ochiqligi, savollarga hurmat bilan yondashish va baholashda adolat tamoyillariga amal qilish ta'lim oluvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Natijada ular o'z fikrini erkin bayon etishdan cho'chimaydi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi.

Ta'lim jarayonida muloqot madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi subyekt–subyekt yondashuvning samaradorligini pasaytiradi. Buyruqbozlik, bir tomonlama axborot uzatish va keskin munosabatlar ta'lim oluvchilarning faolligini susaytirib, ta'lim motivatsiyasining pasayishiga olib keladi. Shu sababli pedagogik faoliyatda muloqot madaniyatini ongli ravishda rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Shuningdek, subyekt–subyekt yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida baholash jarayoni ham muloqot madaniyatiga tayangan holda amalga oshiriladi. Ta'lim oluvchilarning yutuqlari va kamchiliklari konstruktiv muloqot orqali muhokama qilinishi ularning o'z ustida ishlashga bo'lgan intilishini kuchaytiradi. Bunday yondashuv ta'lim oluvchini jazolash emas, balki qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Subyekt–subyekt yondashuvni ta'lim jarayoniga tatbiq etishda muloqot madaniyati pedagogik hamkorlikni mustahkamlovchi asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Hamkorlikka asoslangan muloqotda o'qituvchi va ta'lim oluvchi umumiy maqsad sari birgalikda harakat qiladi. Bu jarayonda ta'lim oluvchining fikri qadrlanishi, uning tashabbuslari qo'llab-quvvatlanishi subyekt sifatida shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Muloqot madaniyati ta'lim jarayonida motivatsion muhitni yaratishda muhim omil hisoblanadi. Rag'batlantiruvchi so'zlar, ijobiy baholash va konstruktiv fikr-

mulohazalar ta'lim oluvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Natijada ular bilim olish jarayoniga ongli ravishda yondashib, o'z salohiyatini namoyon etishga intiladi.

Shuningdek, zamonaviy ta'limda inkluziv yondashuvni amalga oshirishda ham muloqot madaniyati muhim ahamiyat kasb etadi. Turli imkoniyatlarga ega bo'lgan ta'lim oluvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish o'qituvchidan bag'rikenglik va empatiyani talab etadi. Bunday muloqot orqali har bir ta'lim oluvchining ehtiyojlari inobatga olinib, ta'lim jarayonida teng imkoniyatlar yaratiladi.

Muloqot madaniyatiga asoslangan subyekt–subyekt yondashuv ta'lim oluvchilarda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Samarali muloqot, o'z fikrini asoslab berish va boshqalarning nuqtayi nazarini hurmat qilish kabi ko'nikmalar ta'lim jarayonida shakllanib, keyinchalik ijtimoiy va kasbiy faoliyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Subyekt–subyekt yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida muloqot madaniyati pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchining ta'lim oluvchini tinglashi, uning fikriga e'tibor qaratishi va muammolarini tushunishga intilishi ta'lim oluvchida ishonch hissini shakllantiradi. Ushbu ishonch ta'lim jarayonida faol ishtirok etish, tashabbus ko'rsatish va o'z imkoniyatlarini namoyon etishga zamin yaratadi.

Muloqot madaniyati shuningdek, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ochiq muloqot va bahs-munozaralar jarayonida ta'lim oluvchilar turli nuqtayi nazarlarni tahlil qiladi, dalillarni solishtiradi va xulosalar chiqaradi. O'qituvchi tomonidan muloqotning konstruktiv yo'naltirilishi subyekt–subyekt munosabatlarining yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida madaniyatli muloqotning mavjudligi pedagogik ta'sirning samaradorligini oshiradi. Buyruq va majburlashga asoslangan munosabatlardan farqli ravishda, o'zaro hurmatga asoslangan muloqot ta'lim oluvchilarda ijobiy munosabat va mas'uliyat hissini shakllantiradi. Bu esa subyekt–subyekt yondashuvning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, muloqot madaniyati ta'lim jarayonida ijtimoiylashuv jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi samarali muloqot orqali ta'lim oluvchilar jamiyatda qabul qilingan axloqiy me'yorlar, muloqot qoidalari va ijtimoiy rollarni anglab boradi. Bu esa ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'limda subyekt–subyekt yondashuvni shakllantirish jarayonida muloqot madaniyati pedagogik liderlikni namoyon etish vositasi sifatida ham ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'zining kommunikativ xatti-harakatlari orqali ta'lim oluvchilarni ilhomlantiradi, ularni faol fikrlashga undaydi va ta'lim jarayoniga jalb etadi. Bunday pedagogik liderlik buyruqbozlikka emas, balki ishonch va hamkorlikka asoslanadi.

Muloqot madaniyati ta'lim jarayonida emotsional intellektni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi o'zaro muloqot jarayonida his-tuyg'ularni anglash, boshqarish va ifodalash ko'nikmalari shakllanadi. Bu esa subyekt–subyekt munosabatlarining yanada barqaror va samarali bo'lishiga zamin yaratadi.

Ta'lim muhitida madaniyatli muloqotning mavjudligi ta'lim oluvchilarning o'zaro munosabatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Guruh ichidagi muloqot jarayonlarida o'zaro hurmat, tinglash va fikrni qadrlash madaniyati shakllanadi. Natijada jamoada sog'lom psixologik muhit yuzaga kelib, subyekt–subyekt yondashuv faqat o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida emas, balki ta'lim oluvchilar o'rtasida ham qaror topadi.

Shuningdek, muloqot madaniyati ta'lim jarayonida ijtimoiy faol pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi. Ochiq muloqot va erkin fikr almashish imkoniyati ta'lim oluvchilarda o'z nuqtayi nazarini himoya qilish, ijtimoiy masalalarga befarq bo'lmaslik va mas'uliyatli munosabatni rivojlantiradi. Bu esa ularni jamiyatda faol subyekt sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'limda subyekt–subyekt yondashuvni samarali shakllantirish muloqot madaniyatisiz mumkin emas. Pedagogik muloqot

madaniyati o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlab, ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ushbu yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni shaxsning har tomonlama rivojlanishiga, mustaqil va erkin fikrlovchi barkamol insonni tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008, 45–52-betlar.
2. Slastenin V.A. Pedagogika. Moskva: Akademiya, 2013, 112–118-betlar.
3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015, 76–82-betlar.
4. Muslimov N.A. Kasbiy pedagogika asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2014, 64–70-betlar.
5. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. Moskva: Logos, 2012, 93–99-betlar.
6. Hasanboyev J. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan, 2016, 58–63-betlar.
7. Xodjayev B.X. Ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv. Toshkent: Innovatsiya, 2019, 41–47-betlar.